

Zbigniew Dziemianko

Przysposobienie wojskowe związku strzeleckiego w latach 1919-1939

Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla Bezpieczeństwa nr 2, 57-63

2009

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Zbigniew DZIEMIANKO

Wyższa Szkoła Bezpieczeństwa z siedzibą w Poznaniu

PRZYSPOSOBIENIE WOJSKOWE ZWIĄZKU STRZELECKIEGO W LATACH 1919-1939

Po odzyskaniu niepodległości przez Polskę w 1918 roku, jednym z najważniejszych zadań przed którym stanęło państwo, było ugruntowanie niepodległego bytu oraz zapewnienie bezpieczeństwa w najbliższej przyszłości. Główne zadania w tej dziedzinie miały wykonywać siły zbrojne, ale przygotowaniemi obronnymi objęto całe społeczeństwo.

Polskie doświadczenia z walk o odzyskanie niepodległości oraz wnioski wynikające z I wojny światowej, wykazały potrzebę prowadzenia działań związanych z przygotowaniem społeczeństwa do wymogów przyszłej wojny. Zdawano sobie sprawę, że do pomocy wojsku trzeba przygotować całe społeczeństwo. Przyniesienie wojskowe społeczeństwa polskiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego było realizowane pod hasłem „naród pod bronią”.

Przyniesienie wojskowe w dwudziestolecie międzywojennym oznaczało przygotowanie młodzieży przedpoborowej do zasadniczej służby wojskowej. Wśród państw realizujących przyniesienie wojskowe, w tym okresie, obowiązywały dwa podstawowe wzory – obowiązkowy i dobrowolny. W Polsce, ze względu na trudną sytuację gospodarczą spowodowaną zaborami, działaniami wojennymi I wojny światowej oraz walkami o granice, przyjęto wzór przyniesienia ochotniczego, kontrolowanego przez wojsko, ale pozostawiającego autonomię organizacjom realizującym szkolenie wojskowe.

Pierwszą komórką zajmującą się przyniesieniem wojskowym w Ministerstwie Spraw Wojskowych (MSWojsk.) był referat stowarzyszeń wojskowowychowawczych przy Oddziale II Sztabu Generalnego. W lipcu 1921 roku wraz z nową organizacją MSWojsk. powołano Wydział Przyniesienia Rezerw przy Oddziale III Sztabu Generalnego MSWojsk., który odpowiadał między innymi za współpracę ze stowarzyszeniami paramilitarnymi, udzielanie im pomocy materialnej, instruktorskiej oraz za opracowywanie programów i metod ich realizacji. Na jego czele stał ppłk Adam Koc. Ponadto przy Sztabie Generalnym funkcjonował Wydział Wychowania Fizycznego, którego kierownikiem był płk dr Władysław Osmólski. W 1922 roku wydział ten wszedł w skład Oddziału III Sztabu Generalnego MSWojsk. Ponadto w Dowództwach Okręgów Korpusów oraz w Powiatowych Komendach Uzupelnień działali oficerowie – instruktorzy odpowiedzialni za przyniesienie wojskowe młodzieży szkolnej. Do ich obowiązków należało prowadzenie współpracy ze wszystkimi stowarzyszeniami i organizacjami upoważnionymi przez MSWojsk. do prowadzenia przyniesienia wojskowego. Oficerowie ci nie rozporządzając środkami finansowymi i materiałowymi niewiele mogli zrobić. Poza tym znaczna ilość tych stanowisk nie była obsadzona.

W latach 1921-1926 edukacja i przyniesienie obronne społeczeństwa obejmowało następujące działy:

- przygotowanie przez wojsko rezerw osobowych oraz ich doszkalanie pod kątem potrzeb przyszłej wojny, w tym zwłaszcza zorganizowanie systemu szkolenia kadr oficerskich;

- zainteresowanie wojska przysposobieniem wojskowym przedpoborowych poprzez włączenie do tego szkoły średniej i przekazanie realizacji pozostałych zadań wytypowanym stowarzyszeniom i organizacjom pro obronnym;
- obarczenie przez rząd i wojsko stowarzyszeń i organizacji proobronnych całkowitą odpowiedzialnością za prowadzenie edukacji obronnej w pozostałych grupach społeczeństwa.¹

Ważnym etapem w rozwoju przysposobienia wojskowego było powołanie Dekretem Rady Ministrów z 25 kwietnia 1925 roku Rady Naczelnej Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Wojskowego przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, pełniącą rolę organu doradczego i opiniodawczego. Powstały także wojewódzkie i powiatowe rady wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego, których zadaniem było propagowanie idei wychowania wojskowego i sportu oraz pobudzanie do prac w tym kierunku ogółu społeczeństwa, a także uzyskiwanie funduszy, terenów ćwiczeń, obiektów sportowych itp.²

Pomimo początkowego rozwoju działalność w zakresie przysposobienia wojskowego w Polsce uległa zahamowaniu ze względu na rywalizację różnych partii politycznych w tym zakresie oraz braku jednoznacznego stanowiska władz państwowych dotyczących kierunku rozwoju w tej dziedzinie.

Problem przysposobienia wojskowego został rozwiązany dopiero po zamachu majowym. Nowy rząd już 28 stycznia 1927 roku powołał Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Wojskowego (PUWFIPW), który miał kierować wszelkimi pracami związanymi z powszechnym wychowaniem fizycznym i przysposobieniem wojskowym. Powołano wojewódzkie, powiatowe i miejskie komitety wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego jako organy współpracy społeczeństwa i organów państwowych w zakresie wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.³

Po roku 1927 następuje dynamiczny rozwój wszelkich form związanych z działalnością wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego. 13 grudnia 1927 roku została wydana „Instrukcja wyszkolenia oddziałów przysposobienia wojskowego”. Przyjęto, że przysposobienie wojskowe ma na celu przygotowanie do służby wojskowej obywateli poza ramami sił zbrojnych i miało obejmować: wychowanie wojskowe, wychowanie fizyczne oraz wyszkolenie wojskowe. Przeposobieniem wojskowym objęto młodzież szkolną, akademicką, młodzież pozaszkolną oraz rezerwistów i kobiety.

Związek Strzelecki odegrał ogromną rolę w życiu społecznym II Rzeczypospolitej. Była to największa organizacja społeczna prowadząca działalność wychowawczą i przysposobienie wojskowe w Polsce.

Początki działalności Związku Strzeleckiego zwanego też „Strzelcem” sięgają początku XX wieku, kiedy to w 1910 roku założono we Lwowie Związek Strzelecki, a w Krakowie Towarzystwo Strzelec. Obie te organizacje legalnie prowadziły przysposobienie wojskowe młodzieży polskiej. Szkolenie w Związku Strzeleckim opierało się na programie wykształcenia i wychowania żołnierza, podoficera i oficera armii polskiej, która miała powstać do walki przeciwko Rosji. Komendantem Głównym

¹ L. Wyszczelski: *Spółczeństwo a obronność w Polsce (1918-1939)*. Toruń 2007, s. 192

² A. Cwer: *Wychowanie proobronne młodzieży szkół średnich w Polsce w okresie dwudziestolecia międzywojennego*. „Przysposobienie Obronne Obrona Cywilna w Szkole” 1998, nr 2, s. 68-69

³ R. Rozwadowski: *Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przeposobienia Wojskowego 1927-1939*. Warszawa 2000, s. 25

nym Związku Strzeleckiego został Józef Piłsudski. W krótkim czasie działalność „Strzelca” rozszerzyła się poza Lwów i Kraków na teren wszystkich zaborów oraz wszędzie tam gdzie były skupiska polskiej emigracji.

Związki strzeleckie i drużyny strzeleckie w sierpniu 1914 roku stały się głównym trzonem powstających Legionów Polskich. Po odzyskaniu niepodległości Związek Strzelecki (ZS) został reaktywowany i 27 listopada 1919 roku Minister Spraw Wewnętrznych Stanisław Wojciechowski, w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych zatwierdził Statut Związku Strzeleckiego.

W 1919 roku ZS stanął wobec nowych zadań, stał się ruchem wychowania obywatelskiego, wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego; ruchem dążącym do wytworzenia siły moralnej i materialnej, gwarantującej niepodległy byt. Dziedzictwem zaś myśli i idei strzeleckiej z czasów zaborów stały się: odrodzenie fizyczne narodu i ugruntowanie niepodległości oraz organizacja na rzecz obrony państwa.

W latach 1919-1939 w ZS obowiązywały trzy kolejno redagowane statuty. „Statut Towarzystwa Związek Strzelecki” zatwierdzony przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych z 27 listopada 1919 r.; „Statut Stowarzyszenia Związek Strzelecki” uchwalony 23 i 24 września 1921 r., a zatwierdzony 26 lipca 1922 r., oraz „Statut Stowarzyszenia Związek Strzelecki” uchwalony 3 lipca 1932 r., a zatwierdzony 29 listopada 1932 r.

Zadaniem ZS, według § 3 Statutu z 1919 r., było „... rozbudzenie i hartowanie w członkach ducha narodowego, karność, dzielności moralnej i fizycznej, oraz szerzenie wiedzy wojskowej”. Za główne kierunki działalności uznano wówczas organizowanie dla członków i młodzieży ćwiczeń wojskowych, zbiórek, zawodów, konkursów strzeleckich, wycieczek, obozów i kursów dla przygotowania instruktorów i kierowników. Podobne zadania określały pozostałe statuty.

Duże znaczenie miał dla stowarzyszenia rok 1922 r. w którym ustalono charakter ZS jako jedynej organizacji wychowującej obywatela żołnierza przez wychowanie obywatelskie, fizyczne i przysposobienie wojskowe.

Zadaniem przysposobienia wojskowego miało być wychowanie i szkolenie świadomych swych obowiązków obywateli, gotowych i zdolnych w każdej chwili do wykonywania obowiązków żołnierskich. Cel ten ZS miał realizować przez: kształtowanie w obywatelach ducha karność wojskowej, poczucia honoru i patriotyzmu; wyrabianie w nich zmysłu strategicznego; kształcenia w podstawowych zasadach wiedzy i sztuki wojennej.⁴

Ze względu na trwającą wojnę z Rosją Radziecką oraz walki o kształt granic państwa polskiego działalność Związku Strzeleckiego w latach 1919–1921 była ograniczona. Dodatkową trudnością w rozwoju organizacyjnym było masowe wstępowanie członków Związku Strzeleckiego w szeregi Wojska Polskiego. Pomimo wielu trudności działalność Związku Strzeleckiego rozszerzała się. Rozwiązano dawne oddziały i utworzono nowe okręgi, zatwierdzono „znaczek ogólny ZS do noszenia na lewej ręce między łokciem a ramieniem” oraz mundur ZS. Znaczek ten przedstawiał orła strzeleckiego bez korony na sukiennej tarczy koloru amaryntowego. Mundur był wzorowany na przepisach mundurowych, koloru zielonego, z wężym na kołnierzu. Nakryciem głowy była tzw. „maciejówka”. 5 marca 1921

⁴ A. Zakrzewska: *Związek Strzelecki 1919-1939. Wychowanie obywatelskie młodzieży*. Kraków 2007, s. 31-35

roku ukazał się pierwszy numer czasopisma „Strzelec” będącego organem prasowym Związku.⁵

W tym to okresie ukształtowała się struktura ZS i metody pracy. Za całokształt pracy wojskowo-wychowawczej odpowiadał Komendant Główny wybierany przez Zarząd Główny w porozumieniu z Ministrem Spraw Wojskowych. Komendantem Głównym 4 września 1920 roku został mianowany kpt. Władysław Malski. Dużej pomocy w rozwoju ZS, w tym okresie udzieliły władze wojskowe, które oddelegowały kadrę zawodową jako instruktorów oraz dostarczając broń, amunicję i sprzęt wojskowy.

W latach 1922-1925 Związek Strzelecki nawiązał współpracę ze Związkiem Harcerstwa Polskiego, Przynależnością Wojskową Kobiet, Związkiem Powstańców Śląskich, Związkiem Osadników, Federacją Związków Obrońców Ojczyzny, Związkiem Młodzieży Wiejskiej „Siew” tworząc wspólnie pion organizacji „społeczno-państwowych”.

W 1921 roku Związek Strzelecki uzyskał mandat państwowy dla kierowania „strzelectwem sportowym” oraz organizacją „gołębiarstwa pocztowego” w kraju. Z jego inicjatywy zorganizowano podporządkowany mu Związek Łucznictwa Sportowego. W grudniu 1923 roku wprowadzono „Prawo Strzeleckie” i przyrzeczenie a w 1925 roku „Deklarację Ideową Związku Strzeleckiego”.

Działalność i zasady ideowe Związku były atakowane przez ugrupowania prawicowe, ponieważ Związek Strzelecki był związany duchowo z osobą naczelnika Józefa Piłsudskiego, przejął tradycje I Brygady Legionów Polskich, kult przeszłości bojowej PPS Frakcji Rewolucyjnej. Wprowadził do użytku organizacyjnego tytuł „obywatel”, orzełka bez korony, maciejówkę na głowie, czerwony (zamiast srebrnego) wężyk na kołnierzu munduru strzeleckiego. Ponadto wysunął hasło „Polska-państwem świata pracy”. Pomimo wielu trudności i ataków stronnictw narodowych Związek Strzelecki dynamicznie się rozwijał. W 1921 roku posiadał 384 oddziały i 16 279 członków, a w 1926 roku 1935 oddziały i 83 669 członków (52 % członków Związku pochodziło ze wsi, 24,5 % byli to robotnicy, 13,5 % rzemieślnicy a inteligencja 10 %).⁶

W 1926 roku Związek Strzelecki poparł zamach majowy. Jako organizacja związana z obozem rządzącym uzyskał od nowych władz pomoc finansową a od wojska sprzęt oraz wsparcie organizacyjne.

Nowy rząd w krótkim okresie czasu rozwiązał problem przysposobienia wojskowego w kraju tworząc 28 stycznia 1927 roku Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przynależności Wojskowej (PUWFiPW), który miał kierować wszelkimi pracami związanymi z powszechnym wychowaniem fizycznym i przysposobieniem wojskowym. Ponadto powołano wojewódzkie, powiatowe i miejskie komitety wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego jako organy współpracy społeczeństwa i organów państwowych w zakresie wychowania fizycznego i przysposobienia wojskowego.⁷

Na czele PUWFiPW stał Dyrektor z dwoma zastępcami (jednym z nich był Komendant Główny ZS) i dwoma Inspektorami Głównymi (jednym z nich był szef

⁵ C. Bykowski: Dzieje Związku Strzeleckiego w latach 1919-1939, Warszawa 1997(maszynopis – zbiory UW), s. 51-53

⁶ Ibidem, s. 58-61

⁷ R. Rozwadowski, op. cit., s. 25

sztabu ZS). Od 1929 roku w Związku Strzeleckim szczególnie silny nacisk położono na wychowanie obywatelskie oraz szkolenie kadry oficerskiej i podoficerskiej.

Od drugiej połowy lat dwudziestych Związek Strzelecki zaczyna dynamicznie się rozwijać. W 1929 roku liczył 120 000 członków, w 1934 roku 310 000, a w 1937 ponad pół miliona członków skupionych w 4495 oddziałach (według danych Komendy Głównej ZS 70% jego członków stanowiła młodzież wiejska, 13-15% młodzież robotnicza). Do celów organizacyjnych obszar kraj został podzielony na dziesięć okręgów (odpowiadających podziałowi terytorialnemu Dowództw Okręgów Korpusów) i osiem podokręgów miejskich.⁸

Związek Strzelecki był organizacją przysposobienia wojskowego. Jako spadkobierca tradycji dawnego „Strzelca” za cel stawiał sobie pracę nad utrwaleniem niepodległości i pomnażanie potęgi państwa polskiego w duchu nieśmiertelnych wskazań ideowych Marszałka Józefa Piłsudskiego. Wychodząc z tych założeń Związek Strzelecki za główne zadanie przyjął wychowanie członków na dobrych obywateli-żołnierzy. Każdy obywatel żołnierzem, każdy żołnierz obywatelem to główne hasło Związku Strzeleckiego w okresie dwudziestolecia międzywojennego.

Motywuując wybór takiego kierunku działania Związek Strzelecki uważał, że Polska leżąca od wieków między Niemcami i Rosją – utrzymać może swoją wolność i niepodległość jedynie jako „naród pod bronią”, gotowy w każdej chwili do obrony niepodległości. Ponadto I wojna światowa oraz wojna z Rosją Radziecką wykazały:

- wojnę musi prowadzić i w przygotowaniach do niej uczestniczyć cały naród, gdyż los narodu i państwa zależy nie tylko od tego ilu i jakich żołnierzy może ono powołać do obrony, ale także od przygotowania moralnego, gospodarczego i technicznego całego narodu;
- każdy obywatel musi być od młodości wychowywany w duchu żołnierskim, tak aby nim krok jego potrafi zrównać się z marszem kolumny żołnierskiej, w duszy posiadał już wysokie cnoty żołnierskie: obowiązku, poświęcenia, prawości i honor do których w każdej chwili może się odwołać Ojczyzna.

Polacy nie powinni obawiać się wojny, ale przeciwnie powinni być do niej stale przygotowani. Związek Strzelecki miał być, według założeń ideowych i organizacyjnych, ogniwem pomiędzy szkołą, która przeważająca część polskiej młodzieży kończyła w 14 roku życia (90%) a wojskiem do którego powoływano po ukończeniu 21 roku życia. Młodzież miała uzupełnić swoje przygotowanie do życia obywatelskiego i zawodowego a równocześnie przygotować się do służby wojskowej.

Praca nad przysposobieniem młodzieży do służby obrony narodu i nad przygotowaniem narodu do ewentualnej wojny obejmowała trzy ściśle związane działy: wychowanie obywatelskie; wychowanie fizyczne; wyszkolenie wojskowe.

Zakładano, że nie są to trzy odrębne i niezależne od siebie przedmioty nauki (w znaczeniu szkolnym), ale elementy jednego systemu wychowania obywatelsko-żołnierskiego. Jeden duch miał przenikać wszystkie działy pracy wychowawczo – wyszkoleniowej, aby w rezultacie powstał jednolity typ psychiczny Polaka odpowiadający potrzebom państwa. Zasada jednolitości programów w dziedzinie wychowania obywatelskiego obowiązywała także w szkole, wojsku i organizacjach

⁸ Sprawozdanie z działalności KG ZS za rok szkoleniowy 1933/1934 i 1934/1935, CAW, akta WINO, I.300.68. 25; C. Bykowski, op. cit., s. 71-73; J. Odziemkowski: *Armia i społeczeństwo II Rzeczypospolitej*. Warszawa 1996, s. 101

społecznych, które prowadziły przysposobienie wojskowe. Według założeń programowych Związku Strzeleckiego wychowanie obywatelskie realizowane przez Związek łączyło się z takim samym wychowaniem w rodzinie, szkole i wojsku. Wychowanie obywatelskie rozpoczynało się w rodzinie. Rodzina była podstawowym miejscem gdzie młodzież wychowywano na dobrych obywateli. Wychowanie patriotyczne w rodzinie nie było sprawą prywatną rodziny. Organizacje przysposobienia wojskowego miały obowiązek nawiązywania kontaktów z rodziną swych członków w celu wspólnego wychowywania obywatelskiego młodzieży. Ważnym zadaniem stawianym przed rodziną było wytwarzanie atmosfery wychowania patriotycznego, sprzyjającej pracy wychowawczej prowadzonej przez organizacje przysposobienia wojskowego i w wojsku.

Do 1927 r. szkolenie strzeleckie członków ZS odbywało się w trzech grupach: przedpoborowych, którzy w wojsku nie służyli i w ogóle nie ćwiczyli; przedpoborowi, którzy w wojsku służyli, ale będą jeszcze stawali do poboru; członków, którzy odbyli służbę wojskową.

Od powstania w 1927 roku Państwowego Urzędu Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego, przysposobienie wojskowe ZS odbywało się w następujących grupach: junaków przysposobienia wojskowego; strzelców z ukończonym przysposobieniem wojskowym i rezerwistów; orląt i junaków bez przysposobienia wojskowego.

Szkolenie pierwszej grupy trwało dwa lata. Dzielilo się na szkołę młodszych (I stopień przysposobienia wojskowego) i szkołę starszych (II stopień). Szkolenie obejmowało wychowanie obywatelskie, wychowanie fizyczne, musztrę, strzelanie, ćwiczenia w terenie, służbę oraz teoretyczną wiedzę wojskową. Na zakończenie drugiego roku szkolenia junacy odbywali dwutygodniowe obozy w okręgach lub kursy przy obwodach przysposobienia wojskowego. Po zakończeniu szkolenia odbywał się egzamin, na podstawie którego junak otrzymywał świadectwo II stopnia przysposobienia wojskowego. Dawało ono prawo do: ulg w służbie wojskowej, otrzymania urlopu czasowego w wojsku i skrócenia czasu obowiązkowej służby czynnej. W latach 1935/1936 w kursach I i II stopnia uczestniczyło 250 tys. członków ZS.

Przysposobieniem wojskowym w ZS zostali objęci również orląta. Szkolenie orląt obejmowało: łucznicstwo, strzelanie z broni małokalibrowej, musztrę i służbę wartowniczą, ćwiczenia i gry terenowe, podstawowe wiadomości z terenoznawstwa, obozowanie oraz elementy wiadomości z higieny i ratownictwa. W zakresie łucznicstwa i strzelectwa orląta musiały wykonać łuk i strzały, zapoznać się z budową kbks, wiatrówką i zasadami zachowania się na strzelnicy oraz zdobyć odznakę łuczniczą i Odznakę Strzelecką. Musztra i służba wartownicza obejmowały: umiejętność stawiania na zbiórkę, musztrę zwartą, znajomość obowiązków i znaczenia służby wartowniczej i ochronnej. Na gry i ćwiczenia składały się głównie gry polowe o typie harcerskim: podchody, podśluchy, przekradanie się, wywiady terenowe, gry obserwacyjne i wojenne. Łączność i sygnalizacja odnosiły się głównie do służby gońca i patrolowania oraz zdobycia umiejętności posługiwania się sygnalizacją: dźwiękową, ręczną, świetlną, słuchową, znakami polowymi i drogowymi. W zakresie terenoznawstwa wymagano od orląt znajomości oceniania i pomiarów odległości, określania stron świata, znaków topograficznych, czytania map oraz rysowania szkiców sytuacyjnych. Wiadomości z higieny i ratownictwa odnosiły się przede

wszystkim do higieny osobistej, umiejętności udzielania pomocy w nagłych wypadkach oraz ratownictwa ogólnego i obrony przeciwlotniczo-gazowej.⁹

W szeregach Związku Strzeleckiego kobiety działały od początku powstania tej organizacji. Do 1934 roku oddziały żeńskie były podporządkowane męskim władzom i pracowały w oparciu o programy i instrukcje przeznaczone dla mężczyzn.

4 listopada 1934 został zatwierdzony „Projekt instrukcji i programu pracy kobiet”, w którym określono podległość żeńskich oddziałów w zakresie przysposobienia wojskowego Komitetowi Społecznemu Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju i Zrzeszeniu Stowarzyszeń dla Przysposobienia Kobiet do Obrony Kraju; w innych sprawach władzami przełożonymi pozostał Zarząd i Komenda Główna ZS.

Oddziały żeńskie dzieliły się na drużyny w zależności od wieku członkiń: orląt, junaczek i strzelczyń. Głównym celem przysposobienia kobiet do obrony kraju było szerzenie i rozwijanie ducha obywatelskiego oraz przygotowanie moralne kobiet do współdziałania w obronie państwa przez angażowanie ich w działalność społeczną i szerzenie znajomości obowiązków obywatelskich w dziedzinie obrony kraju w czasie pokoju i w czasie wojny. Kobiety miały być przygotowane przede wszystkim do pomocniczej służby przy obronie kraju, głównie służby sanitarnej, administracyjnej, łączności i propagandowo-oświatowej.

Od lat trzydziestych przysposobienie wojskowe kobiet zaczyna rozwijać się. Składało się z dwuletniego szkolenia w ramach którego realizowano treści z następującego zakresu: nauki służby polowej, wychowania fizycznego, wychowania obywatelskiego, higieny, ratownictwa, terenoznawstwa łączności, obrony przeciwgazowej, strzelectwa i łucznictwa. Kolejny etap szkolenia stanowiła specjalizacja w jednym określonym kierunku – obrony przeciwgazowej i przeciwlotniczej, służby sanitarnej, służby administracyjno-gospodarczej, oświatowej lub łączności.

W ramach szkolenia strzeleckiego odbywało się strzelanie z broni długiej, dodatkowo z broni krótkiej oraz z łuku. Sportem uzupełniającym było szybownictwo. Ponadto strzelczynie pracowały w kołach krótkofalarskich i sekcjach radioamatorów, morsistek, juzistek, w zależności od tego jaki kurs kończyły.¹⁰

Oceniając z perspektywy ponad 70 lat działalność Związku Strzeleckiego można powiedzieć, że była to największa Polska organizacja młodzieżowa przez której szeregi przeszło około 1,2-1,3 miliona młodych Polaków. Osiągnęła duże sukcesy w zwalczaniu analfabetyzmu, podnoszeniu wiedzy ogólnej i wojskowej młodzieży, poziomu kultury społeczeństwa oraz wychowania obywatelskiego polskiego społeczeństwa.

⁹ Sprawozdanie z działalności KG ZS za rok wyszkoleniowy 1933/1934 i 1934/1935, CAW, akta WINO, I.300.68. 25; A. Zakrzewska, op. cit., s.236-238

¹⁰ M. Wiśniewska: *Przygotowanie obronne kobiet w Polsce w latach 1921-1939*. Toruń 2007, s. 56-83; A. Zakrzewska, op. cit., s.238-240